

Way of life and political activity of Mykola Erstenyuk are discovered in the article. In 1925 – 1927 M. Erstenyuk was personal assistant of people's Commissar of justice (later – education) Mykola Skrypnyk.

Keywords: USSR, people's Commissariat, people's Commissar, PCJ, PCE, repressions.

УДК 94:37(477-25)«1941/1943»

Катерина Двірна, Анастасія Демиденко
(Київ)

ОСВІТА В ОКУПОВАНОМУ КИЄВІ (1941 – 1943 рр.)

Досліджено освітню політику німецького окупаційного режиму протягом 1941 – 1943 рр. та особливості її реалізації в м. Києві. Розкрито діяльність навчальних закладів (школи, гімназії, інститути, професійні школи), зміст та систему освіти.

Ключові слова: освіта, німецький окупаційний режим, народна школа, вищі навчальні заклади, Київ, система освіти, освітянська політика, правова система.

Звернення сучасних досліджень до проблематики Другої світової війни набувають в даний час особливої актуальності. Становлення окупаційного режиму та реалії політики німецької влади на захоплених територіях України вимагають більш ретельного вивчення, науково виважених підходів та об'єктивних оцінок. Серед таких проблем є освітня політика та її реалізація як в масштабах всієї України, так і на регіональному рівні.

Донині не існує дослідження, в якому мав би місце аналіз окупаційної політики в освітній сфері м. Києва, що й зумовило вибір теми статті. Вивчення цієї проблеми розширить дотеперішні уявлення стосовно процесів, які відбувалися в окупованому Києві і сприятимуть формуванню більш повного і цілісного їх сприйняття. Аналіз системи освіти, напрямів освітньої політики, підходів окупаційної влади до різних верств населення протягом 1941 – 1943 рр. дасть можливість глибше вивчити є питання.

Протягом 1941 – 1943 рр. система освіти та освітянські заклади як в м. Києві, так і по всій території України вцілому пройшли тяжкі випробування, адже війна відповідно до «нових умов» внесла суттєві корективи. Ця проблема знайшла висвітлення у загальних працях з історії України періоду Другої світової війни, документальних виданнях, архівних збірниках. Особливий інтерес для нас мають розвідки М. Коваля [1], В. Косика [2], М. Коваля і П. Медведка [3], О. Іванова та І. Іванькова [4], В. Ленської [5], Б. Єржабкової [6], О. Потильчака [7], а також новітнє видання «Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення» [8].

Освітня політика, яку проводили нацистські загарбники на окупованій території України, була спрямована на те, щоб поставити українців у становище духовного пригнічення. Розробляючи її, вищі посадові особи Третього Рейху, все ж допускали можливість функціонування на окупованих українських землях лише системи початкової освіти.

Готуючи колонізацію України, Німеччина не тільки забороняла тут політичну діяльність, а й різко обмежувала її у культурно-освітній, духовній та соціальній сферах. Щодо планів німців стосовно освітньої політики, то А. Гітлер наголошував: «...загальна освіта є розкладаючою отрутою. Тому кожен стан буде мати свій рівень освіти. Широком масам рабів буде надане благодіяння бути неписьменними» [5, с. 56]. В свою чергу Гімлер зазначав: «...покірність німцям, чесність, старанність і слухняність є Божою заповіддю. Вміння читати я вважаю не обов'язковим. Щорічно повинна проводитися фільтрація дітей у віці від шести до десяти років для відбору повноцінних і неповноцінних дітей» [5, с. 87].

До початку війни в м. Києві працювало 149 шкіл, в яких навчалося 96495 учнів. Заняття в школах проходили у три зміни. У 1941 р. в м. Києві працювало 4058 учителів, функціонувало 104 дитячих садки, в яких виховувалося 8200 дітей, 19 дитячих будинків, в яких було 2455 вихованців. Фахівців з вищою освітою готували десятки вузів столиці [9, с. 145].

Зауважимо, що вже на початковому етапі війни з нацистською Німеччиною Наркомосу України в глибокому тилу довелося розв'язувати складне завдання евакуації шкіл та вузів. 27 червня 1941 р. було прийнято постанову уряду СРСР «Про порядок вивезення і розміщення людських контингентів і цінного майна». Згідно з нею в перші дні війни почалася евакуація з Києва вищих та низки середніх навчальних закладів, наукових установ, десятків тисяч населення, особливо дітей та підлітків [10, арк. 67].

Руйнуючи мережу радянських шкіл, окупанти почали відкривати свої початкові, так звані народні школи. Вважалося, що навчання у цих школах охоплюватиме частину дітей віком до 11

років. Усього в Києві було відкрито 40 таких шкіл із 6470 учнями. Навчання в народних школах проводилось за букварями, книгами для читання, іншими підручниками, складеними у фашистському дусі, без урахування традицій української культури. На уроках батьківщинознавства всіляко вихвалялась «Велика Німеччина». Викладали такі дисципліни: математика, німецька мова, історія, географія, природознавство, трудовий процес [11, арк. 2].

При ворожому ставленні окупантів до української освіти лише незначна частина вчителів могла знайти собі роботу за спеціальністю. Так, у Києві в народних школах працювало не більше 300 – 350 вчителів. При цьому частину з них використовували на чорних роботах. Поліція брала київських учителів на спеціальний облік. Над ними постійно висіла загроза бути схопленими. За неповними даними, в Києві та Обухівському районі Київської області окупанти розстріляли і замучили в гестапівських катівнях 21 вчителя. Значна кількість підлітків та вчителів була відправлена до Німеччини. Для Києва була встановлена висока норма відправлення робочої сили з числа молодих людей [10, арк. 67].

На початку війни в столиці діяли гімназії двох типів. Вони поділялися на реальні – ті що готували учнів до вступу в технічні вузи, а також класичні - з гуманітарним ухилом та з вивченням однієї класичної (латинської) мови [6, с. 115]. На осінь 1941 р. в Києві було зареєстровано 10 чоловічих та 13 жіночих гімназій. Проте на вересень 1942 р. цю мережу скоротили до 16 гімназій.

Конкретні завдання директивного і методичного змісту стосовно освіти публікували в «Педагогічних інформаційних бюлетенях», які видавалися німецькими відділами пропаганди в м. Києві. Саме через ці збірники відбувався вплив нацистської ідеології на виховний процес у школі.

На шпальтах газет воєнного часу значна увага приділялась і середній освіті. Вже у номері цього видання від 11 жовтня 1941 р. розміщено повідомлення про реєстрацію учнів Києва [12, с. 46], а 26 жовтня повідомляється, що на 1 листопада у Києві відкриваються 64 середніх школи, 8 чоловічих і 12 жіночих гімназій [13, с. 47]. На шпальтах «Українського Слова» періодично розміщувалися повідомлення про відкриття середніх навчальних закладів. Так, 17 жовтня на сторінках газети розміщено оголошення про відкриття медичної школи на Повітрофлотському проспекті, 24, а 22 жовтня – про відкриття першої жіночої гімназії [14, с. 23]. У листопаді 1941 р. в газеті «Українське Слово» зазначалося наступне: «4 листопада почалося навчання в українських загальноосвітніх (семирічних) школах. Всього в Києві є 67 загальноосвітніх шкіл - семирічок, 4 чотирирічки, 24 гімназії, з них – 10 чоловічих і 14 жіночих... При кожній школі відремонтована кухня і столова для гарячих сніданків» [8, с. 344].

Ставлення німецького керівництва восени 1941 р. до гуманітарної освітньої сфери було досить негативним. Керівник створеної в Києві групи «Наука» доктор фон Франк'є у звіті про стан української освіти і науки підкреслював, що жодна німецька служба не відчувала потреби у послугах вузів та інститутів гуманітарного профілю [15, арк. 8]. Відповідаючи на запити місцевих науковців щодо відродження академічних осередків, німецький чиновник недвозначно пояснив, що це можливо лише в далекому майбутньому [16, с. 628]. Його позицію не змінив і лист заступника відділу освіти та культури Київської міської управи В. Багазія про готовність вчених Інституту історії України до безкоштовної праці. На це звернення фон Франк'є відреагував фразою про те, що не може бути й мови про дозвіл, оскільки обербюржермайстер не дозволить міській управі мати науково-академічний кошторис саме в сфері гуманітарних наук.

Першого листопада 1941 р. на засіданні відділу культури й освіти Київської міської управи під головуванням професора К. Штеппи відбулося створення Всеукраїнської вчительської спілки. Одним з головних завдань відділу визначалося «об'єднання всіх працівників-українців вищих, середніх і нижчих шкіл, науково-дослідних культурних закладів. Це дасть можливість краще виховувати українських дітей та молодь» [17, с. 41]. Також українська освітня еліта в 1941 р. плекала надію на створення учительського інституту: «Такий інститут створюється в Києві на базі колишніх педагогічного та вчительського інститутів. Для нього виділено приміщення колишнього педагогічного інституту на бульварі Шевченка, 22» [18, с. 77].

Наприкінці 1941 р. деякий поштовх поновлення учбового процесу отримали й вищі навчальні заклади. На сторінках тогочасної окупаційної преси друкувалися повідомлення про створення нових навчальних закладів. Так, М. Васильєв у «Інформаційних бюлетенях» у своїй статті «Про організацію економічної освіти» наголошував на необхідності відновлення економічного факультету Київського університету, а також створення комерційного інституту [4, с. 88]. Згодом промайнуло повідомлення, що в Києві має бути відновлено 21 інститут і один університет, а також розпочалося навчання в індустріальному, сільськогосподарському інститутах

та інституті імені Лисенка [6, с. 156]. «Українське Слово» з жовтня місяця 1941 р. розпочинає серію публікацій, у яких висвітлювалася історія вищих навчальних закладів Києва, їх становище за часів більшовицької влади. Зокрема, розкриваючи життя Київського університету в попередні роки, автор із криптонімом «Д. Ж.» констатував: «...У цьому старовинному українському навчальному закладі українці становили національну меншість, а тому характерним явищем серед українського студентства було систематичне голодування і злидні...» [19, с. 366]. Інший автор, Є. Дніпрянський, подавав характеристику навчального закладу вже за часів окупаційної влади. Учений наголошував, що вже відновили роботу історико-філологічний, біологічний та геолого-географічний факультети, а українські студенти на них тепер становлять більшість [20, с. 218].

Розпочала свою роботу в м. Києві Академія сільськогосподарських наук. Головним завданням закладу, на думку автора публікації П. Терпила, є «... створення такої Академії сільськогосподарських наук, яка б гідно гарантувала і наше багате сільське господарство, і нашу славу Батьківщину, велику Україну...» [21, с. 538].

29 грудня 1941 р. з'явилося розпорядження VII Вищого 34 командування особливого призначення Групи армій «Південь» (із серпня 1941 р. входило до складу 6-ї армії Вермахту) «Про шкільництво у військовій зоні». Згідно із цим розпорядженням до навчання допускалися початкові класи народних шкіл. Дозволялася діяльність усіх сільськогосподарських та лісогосподарських шкіл, а для осіб жіночої статі – курси фахової підготовки з домашнього господарства, ручної праці, охорони здоров'я та гігієни, заборонялися вищі навчальні заклади (університети, технічні вузи), вищі школи (гімназії, ліцеї та рівноцінні загальноосвітні заклади), середні школи (семінари, загальноосвітні середні школи), професійні заклади (загальні як із спеціальними планами навчання з певних професій). Передумовою до початку навчального процесу була ґрунтовна перевірка навчального персоналу та засобів до навчання. Наприкінці 1941 р. ще важко було уявити, які наслідки матиме це розпорядження, а вже 18 січня 1942 р. з'являється повідомлення керівника справами Київської міської управи керівникам усіх відділів міської управи і головам райуправ Києва про закриття в місті всіх шкіл. Зокрема, у повідомленні йшлося про те, що київські школи закриті ще за розпорядженням від 13 грудня, а «тому і організація школи неможлива» [14, с. 70].

Однак, втілюючи в життя освітню доктрину, фюрер в січні 1942 р. видав наказ, в якому викладалися умови відкриття початкових, так званих «народних» шкіл. Згідно з цим наказом заборонялося використання навчальних планів, навчальних посібників колишньої радянської школи. При відборі педагогічних кадрів перевага надавалася особам, відомим своїми антирадянськими поглядами, а передових вчителів радянських часів до роботи не допускали. Виконуючи цей наказ, протягом лютого – квітня 1942 р. окупаційна влада відкрила майже в усіх областях Рейхскомісаріату «Україна» невелику кількість чотирирічних народних шкіл, почала видавати «Педагогічний інформаційний бюлетень», газету «Школяр», підготувала сфальсифіковані підручники. В місцевих газетах запроваджувалася рубрика «Сторінка для школяра», виходив фаховий журнал для вчителів «Українська школа» тощо.

Суттєві зміни в шкільній політиці німецьке керівництво внесло в цей період. Вони стосувалися всіх населених пунктів Рейхскомісаріату «Україна» і були розроблені в цьому ж 1942 р. Правові норми створення та діяльності навчальних закладів забезпечили «Директиви про створення системи шкільної освіти в Україні (1942 р.)»; «Розпорядження про обов'язкове навчання української молоді»; «Створення шкільної системи в Україні - роз'яснення для цивільної адміністрації» [22, арк. 67] та ін. Перші розпорядження, що стосувалися народної освіти і видані окупаційною владою для Рейхскомісаріату «Україна», набули чинності на початку 1942 р.

Для налагодження контакту з місцевим населенням, та, головним чином, для розширення кількості перекладачів у перші місяці 1942 р. було відкрито курси по вивченню німецької мови (лише в м. Києві їх було 20, відвідували 3.5 тис. чоловік). В місті курси відвідували переважно люди, які працювали в місцевій адміністрації та в яких були відносини з окупаційною владою. Та вже в березні 1942 р. генеральний комісаріат в Києві вирішив недоцільним подальше їх функціонування та наказав закрити ці курси.

Для контролю всієї наявної молоді та планомірного її розподілення по учбовим закладам, за постановою Київської міської управи від 28 липня 1942 р., діти 14 – 16 років повинні були пройти реєстрацію з метою встановлення наявних контингентів учнів для охоплення їх професійним навчанням. 1 вересня цього ж року в Києві за розпорядженням штадткомісара були відкриті 18 класів для підготовки молоді в професійні школи, на базі чотирьохліток, в яких викладалися загальноосвітні дисципліни та точні науки. Крім цього застосовувалася практика для учнів безпосередньо на виробництві.

В середині 1942 р. змінилося ставлення окупаційної влади до вищої школи: «Всі вищі школи в рейхскомісаріаті «Україна» аж до подальших вказівок закриваються. Це стосується також самостійних факультетів, робітничих університетів, самостійних інститутів, усіх галузевих установ радянської академії, спеціальних вищих шкіл та інших установ цього роду» [23, с. 34]. Слід зазначити, що, зважаючи лише на виняткову потребу, було залишено низку окремих факультетів та інститутів (медичні, ветеринарні, сільськогосподарські, лісогосподарські та технічні факультети). У постанові вказувалося, що «...ці факультети організаційно і за спеціальностями надалі будуть функціонувати як самостійні інститути. До них належать спеціальні вищі школи, інститути, академії й інші установи вищевказаних профілів» [24, арк. 639]. Викладацький склад (як закритих, так і збережених навчальних закладів) підлягав ретельній перевірці жандармерією та відділами поліції.

Генеральний комісар Києва Магунія своїми розпорядженнями від 15 серпня 1942 р. констатував «подальше проведення заходів із введення 4 – річних загальних шкіл». В планах нацистів передбачалася підготовка фахівців, саме тому роботу навчальних закладів було відновлено. Не секрет, що значна частина молодих людей свідомо поверталася до навчання, щоб ухилитися від роботи в Німеччині. На цей час у Київському медичному інституті навчалося 2300 студентів, а у ветеринарному – 700. Для успішної роботи органами окупаційної влади введено нові посади шкільних інспекторів. В Києві цю посаду введено 20 травня 1942 р.

Директиви про створення системи шкільної освіти надсилалися до рейхскомісаріату «Україна» від імені Міністра з питань окупованих східних територій А. Розенберга протягом 1942 р. Головний їхній лейтмотив був таким: «Щоб місцеве населення могло виконувати поставлені перед ним німецькою владою завдання, потрібно шкільну освіту в країні організувати по-новому» [24, арк. 638]. У директивах постійно наголошувалося, що йдеться лише про обов'язкову семирічну освіту. До старших класів зараховуватимуться лише старанні та гідні учні. Кількість таких дітей має визначатися можливостями та потребами. В останніх трьох класах школи учні мали проходити практику з ремесел, основ промислового виробництва, адміністрування. Ці зауваження та пропозиції постійно коригувалися та уточнювалися.

Особливим став 1942 р., адже в цей час існувало певне протиріччя нормативно – правової бази щодо освіти та шкільництва, а головним для окупаційної влади стало питання професійного навчання. По закінченні навчання в старших класах передбачалося одно-, трирічне навчання в технікумі (з викладанням основ сільського та лісового господарства, техніки, ремесел і адміністрування). Навчання могло перериватися залученням учнів до практичної діяльності. Цим започаткувалася окупаційна система фахового навчання. Відкривши цілу мережу професійних навчальних закладів із метою поповнення ринку кваліфікованої робочої сили, німецькі власті одночасно здійснювали повний контроль за змістом навчання, проводили жорстку ідеологічну цензуру навчальних програм та відбір педагогічних кадрів за принципом лояльності режиму [25, арк. 45]. Кількість шкіл виробничого профілю мала тенденцію зростання.

Однак в рейхскомісаріаті «Україна» влада діяла часто всупереч подібним директивам та розпорядженням А. Розенберга щодо керівництва українською освітянською справою. Українофоб Е. Кох своїми власними вказівками зводив нанівець директиви міністра з питань окупованих східних територій, запроваджуючи жорстку освітню систему, яка обґрунтовувала наступними складовими: «відсутність безпеки поширення інфекційних захворювань; наявність достатньої кількості учительських сил, політично благонадійних і спеціально підготовлених; відсутність потреби використання шкільних будинків для інших необхідних цілей; застосування запроваджених за більшовицького режиму навчальних планів, підручників, учнівських й викладацьких бібліотек, а також політично тенденційних навчальних посібників (фільми, карти, картини і т.д.) заборонялося. Поки не з'являться нові навчальні плани і підручники, запроваджувалося вільне навчання, яке обмежувало читанням, письмом, рахуванням, фізкультурою, іграми, виробничою і ручною працею. Мова навчання – українська або, відповідно, польська. Російську мову викладати більше не слід» [10, арк. 45].

Зауважимо, що значно менше витрат, порівнюючи із загальноосвітніми, зазнали в 1942 р. професійні, передусім сільськогосподарські школи та технікуми. Їх мережа навіть розширилася. Середні ремісничі освітні заклади готували, переважно, тих фахівців та робітників, яких вимагав військовий час та окупаційна адміністрація. Так, в Києві на серпень 1942 р. функціонувало 10 ремісничих шкіл по підготовці водіїв, слюсарів, столярів, токарів, мулярів, кравців та ін., в яких проходили навчання більше 800 чоловік. На вересень 1942 р. в цих закладах навчалося 1174 учня [22, арк. 67].

Покращити становище освітян окупанти передбачали також за рахунок відкриття в жовтні 1942 р. в Києві німецького інституту імперського комісара України (Е. Коха), для підготовки учителів – фольксдойче. Згідно з програмою, навчання передбачалося проводити на двох курсах - короткостроковому (2 роки), де мали покращувати свої знання учителі, та повному (5 років), для дітей віком від 14 – 15 років. Студенти мали забезпечуватися гуртожитком та безкоштовним харчуванням [26, арк. 38]. Однак документи, які могли б засвідчити роботу відповідного інституту в Києві, відсутні, а це дає підстави стверджувати, що заклад так і не розпочав функціонувати.

Розвиток освіти та культури протягом 1942 р. викликав занепокоєння окупантів. У звіті офіцерів спецслужби про ситуацію в Україні чітко вказувалося, що головна небезпека для німецької влади полягає не у відновленні комуністичної ідеології серед населення, а у зростанні національної свідомості, яка безпосередньо пов'язана з рівнем освіти. Німецька адміністрація намагалася різноманітними засобами знищити культуру українського народу, позбавити його можливості набувати знання. З цього приводу 24 жовтня 1942 р. рейхскомісар Рейхскомісаріату «Україна» Е. Кох наказав закрити всі навчальні заклади, які до того часу ще випадково де-небудь існували через недостатню пильність німецьких керівників [6, с. 161]. Закривалися всі навчальні заклади, крім чотирикласних народних шкіл. Утримання і функціонування цих шкіл залежало від наявності дозволених навчальних матеріалів, що defacto (насправді) означало, також, закриття усіх народних шкіл. Саме тому Е. Кох не дозволяв друкування будь-яких навчальних матеріалів. Він зробив усе можливе для застою шкільної системи в Україні. Масове закриття шкіл в Рейхскомісаріаті «Україна», в тому числі і в м. Києві, стало причиною позбавлення можливості здобувати знання в українських дітей і молоді. Це призводило до недовіри німецькій окупаційній владі і зробило ворогами Німеччини тих, які поодинокі ще вірили у німецький «новий лад» у Європі.

Певною мірою реанімувати українську освіту спробував А. Розенберг, надіславши 23 лютого 1943 р. нові директиви щодо шкільної освіти. Цими директивами визначалося чергове завдання шкіл – виховати професійно підготовлені кадри. Для цього було потрібно організувати чотирирічні народні школи. Навчальний рік мав починатися 1 вересня. Також у директиві подавалася структура шкільної освіти та виписані організаційні вказівки. Проте, як і попередні спроби, ця ініціатива Міністерства з питань окупованих східних територій зазнала невдачі через протидію Е. Коха та швидке просування радянських військ влітку та восени 1943 р. [10, арк. 55].

Отже, політика окупаційної влади в галузі освіти була непослідовною і залежала від суб'єктивних та об'єктивних чинників. Станом на 1941 р. в м. Києві були відкриті народні школи, гімназії, виші. В 1942 р. відбулися кардинальні зміни в системі освіти. Навчання мало бути організоване «по – новому» (продовжено до семи років, акцент зроблено на професійне навчання, підбір благонадійних викладачів тощо). Влада ставила практичне завдання – підготувати фахівців, кваліфіковану робочу силу, яка потрібна на окупованих територіях, а також відправити фізично здорову молодь на територію Німеччини для роботи на підприємствах, фабриках та заводах на благо Рейху та перемоги Німеччини у війні.

В м. Києві відповідно до вимог часу протягом 1942 вищі школи були закриті. Виключенням стали медінститут, ветеринарний інститут, лісотехнічний, сільськогосподарський, технічний. Ці навчальні заклади мали підготувати кадри для нормального функціонування професійних шкіл, медичних установ, ветеринарних служб, сільського господарства та ін. Система освіти в них була видозмінена відповідно до умов війни. Звісно, ситуація на фронтах вносила корективи як у військову стратегію, так і в окупаційну політику німецької влади.

Негативний вплив на систему освіти та шкільництво мала непослідовність рішень, а зачасти полярність розпоряджень керівників різних рівнів правової системи окупованої України. Підходи А. Гітлера щодо освітньої політики суперечили розумінню її А. Розенбергом. В свою чергу, Е. Кох міг самостійно розробляти та втілювати в життя власні розпорядження. Функціонери Київської міської управи керувалися в роботі положеннями вказаних вище німецьких політичних лідерів або ж власними інструкціями, вирішуючи питання системи освіти, її змісту та основних напрямків на свій лад.

Упродовж трьох років, у ході яких у Києві перебували нацисти, німецька політика зазнала цілковитої поразки у військовій, адміністративній, політичній сферах. Не меншого фіаско, насамперед через неузгодженість поглядів німецьких чиновників на місцях та керівників вищої управлінської ланки, зазнала і політика у сфері освіти та шкільництва.

Джерела і література:

1. Коваль М. Доля української культури за «нового порядку» (1941–1944): Методологія та методика історичного дослідження / М. Коваль // УІЖ. – 1993. – № 11. – С. 13 – 28.

2. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Косик В. – Париж, Нью-Йорк, Львів, 1993. – 660 с.
3. Коваль М., Медведок П. Фольксдойче в Україні (1941–1944 рр.) / М. В. Коваль, П. В. Медведок // УІЖ. – 1992. – № 5. – С. 15 – 22.
4. Іванов О., Іваньков І. Політика нацистського режиму стосовно етнічних німців України / О. Іванов, І. Іваньков // УІЖ. – 2005. – № 3. – С. 83 – 95.
5. Ленська В. Фашистська шкільна політика на окупованій території України / В. Ленська // УІЖ. – 1990. – № 10. – С. 81 – 86.
6. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» 1941 – 1944. У світлі німецьких документів. Переклад з німецької мови / Б. Єржабкова. – К.: Наукова думка, 2008. – 272 с.
7. Потильчак О. Професійне навчання і підготовка трудових резервів в Україні в період німецько-фашистської окупації (1941 – 1944): політика і практика агресора / О. Потильчак. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1998. – 36 с.
8. Київ очима ворога: дослідження, документи, свідчення. Редкол.: Л. В.Легасова. – К.: Просвіта, 2012. – 504 с.
9. Єржабкова Б. Освіта і німецька шкільна політика в Райхскомісаріаті Україна / Б. Єржабкова // Визвольний шлях. – 1986. – Кн. XI, XII; – 1987. – Кн. I.
10. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф.Р – 2356. – Оп. 2. – Спр. 45. – Арк. 67.
11. ДАКО. – Ф.Р – 2356. – Оп. 1. – Спр. 87. – Арк. 45.
12. Коваль М. Друга світова війна і Україна (1939 – 1945). Історіософські нотатки / М. Коваль. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 75 с.
13. Верба І. Сторінки історії Української Академії наук в німецькій окупації (кінець 1941 – початок 1942 рр.) / В. Верба // Розбудова держави. – 1995. – № 3. – С. 45 – 50.
14. Касименко О. Крах колоніальної політики німців на Україні / О. Касименко // Радянська Україна. – 1944. – 10 грудня.
15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі - ЦДАВО України). – Ф. 3206. – Оп. 5. – Спр. 4. – Арк. 8.
16. Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941 – 1943). Дослідження. Анотований покажчик, публікації документів / Укладачі Л.А. Дубровіна, Н.І. Малолетова. – К.: Просвіта, 2004. – 816 с.
17. Каменецький І. Стан дослідів і публікацій / І. Каменецький // Український історик. – 1965. – № 1 – 2. – С. 38 – 45.
18. Коваленко І. Цілі і методи німецької імперіалістичної політики на окупованих землях / І. Коваленко // Літопис УПА. – Торонто: Літопис УПА, 1989. – Т. 1. – С. 56 – 102.
19. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Зб. док. і матер. / Упор.: І.Л. Бутич, А.А. Батюк та ін. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. – 488 с.
20. Історія Академії наук України. 1918 – 1993. – К.: Наукова думка, 1994. – 320 с.
21. Історія Національної Академії наук України (1941 – 1945). – Ч. 1: Документи і матеріали / НАН України. Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. Ін-т архівознавства. Ін-т укр. археографії та джерелознавства м. М.С. Грушевського; Редкол.: О.С. Онищенко (відп. ред.) та ін. – К., 2007. – 808 с.
22. Державний архів м. Києва (далі – ДАК). – Ф. 4. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 67.
23. Ващенко Г. Проект системи освіти в самостійній Україні / Г. Ващенко. – Мюнхен, ЦК СУМ, 1957. – 48 с.
24. ЦДАВО України. – Ф. 3206. – Оп. 5. – Спр. 2. – Арк. 638, 639.
25. ДАК. – Ф. 4. – Оп. 2. – Спр. 7. – Арк. 45.
26. ДАКО. – Ф.Р – 2356. – Оп. 2. – Спр. 56. – Арк. 38.

Аннотация

Исследована образовательная политика немецкого оккупационного режима в течение 1941 – 1943 гг. и особенности ее реализации в г. Киеве.

Ключевые слова: образование, немецкий оккупационный режим, народная школа, высшие учебные заведения, Киев, система образования, образовательная политика, правовая система.

Annotation

The paper investigates the educational policy of the German occupation regime over the 1941 – 1943 and especially its implementation in Kyiv.

Keywords: education, the German occupation regime, public school, universities, Kyiv, the education system, educational policy, the legal system.